

Věk osobních vztahů [ad: Dietrich von Oppen: Das personale Zeitalter, Stuttgart 1960 (4. vyd. 1965)]

Ladislav Hejdánek

in: Křesťanská revue, 33, 1966, n. 8–9, p. 215–216

in: Křesťanská revue, 33, 1966, č. 8–9, str. 215–216

◆ recenze, česky, vznik: 26. 8. 1966 ◆ poznámka: poznámka autora: „Napsáno a odevzdáno do KR 26. 8. 1966.“

◆ review, Czech, origin: 26. 8. 1966

Věk osobních vztahů? [1966]

S opožděním se vracíme k jednomu ze svazků příruční série knížek „Křesťan ve světě“ (Handbücherei des Christen in der Welt, Bd. VII.). Ze všech svazků měla právě kniha Dietricha von Oppena „Das Personale Zeitalter“ největší úspěch a v několika letech vychází již ve čtvrtém vydání (po prvé 1960); v poslední době si získala nové čtenáře i u nás a je předmětem četných diskusí. Jde nepochybně o knihu zajímavou, pro dnešek příznačnou a v řadě speciálních otázek sympaticky orientovanou; je velmi dobře napsána, což nemalou měrou přispělo k tomu, aby se již po prvním vydání stala malou senzací. K tomu, aby byla trvale významným dílem, jí však chybí několik podstatných okolností, z nichž některé uvedu. Nejprve však k východisku knihy.

K nejpůsobivějším partiím patří von Oppenův výklad o tom, jaké důsledky a jaký význam mělo uplatnění evangelia v dějinách (to je zhruba celý první díl o dvou kapitolách). Von Oppen má za to, že evangelium ve svých důsledcích způsobilo v lidské historii revoluci, která dosud neskončila. Podstatou tohoto zvratu je podvrácení absolutního nároku posvátných institucí a vytvoření volného prostoru pro nové lidské vztahy, založené na osobní odpovědnosti. Tento revoluční program je nejhluběji a nejsystematičtěji vyjádřen v Kázání na hoře, odkud také von Oppen ve svých výkladech vychází. Ukazuje, jak úspěch nového učení a programu nebyl okamžitý. Po celý středověk stále ještě převažovala instituce nad osobností. Měříme-li onen věk výstavných chrámů, klášterů, církevních řádů, křesťanských rytířů a nadšených křížových výprav Kázáním na hoře, dojdeme k překvapujícímu výsledku. Přes všechno křesťanské předznamenání se všechny tradiční a posvěcené řády silněji přikláněly na stranu „zákona“, jak o něm mluví evangelium, než na stranu božího království, o němž slyšíme z Kázání na hoře a pro které má přední význam osobní odpovědnost. Ve středověku naprosto nelze vidět zlatý věk křesťanských životních řádů. Měříme-li však stejnou mírou současné poměry, v nichž žijeme, bude však naše překvapení možná ještě větší. Zvláště, když se nedíváme jenom na to, jaká naše skutečnost jest, ale co ve své vnitřní struktuře na nás požaduje, k čemu nás vybízí, pak k svému úžasu vidíme, že v pozoruhodné míře tíhne k tomu, co žádá kázání na hoře od naší osobní odpovědnosti. Postoj člověka a způsob jeho odpovědnosti, jak jsou vykresleny v Kázání na hoře, nápadně odpovídají postoji a odpovědnosti, k nimž je veden a na něž je vposledu odkázán také člověk naší doby, jestliže chce být na výši a jestliže chce uspět ve svých specifických podmínkách.

Von Oppen ovšem ví, že osobní odpovědnosti nelze rozumět tak, že se tu rozhoduje izolovaný jedinec na svůj vrub. Také v nové společnosti je člověk v úzké spojitosti s druhými lidmi. A opět nikoliv jen s jinými izolovanými jedinci, ale stojí také ve vysloveně společenských vztazích. Podstatným rysem nové situace je však to, že osobnost není pohlcena posvátnou a neměnnou institucí, ale je zapojena do proměnlivých organizací, které mají omezené cíle a které nemohou a ani neusilují zaplnit celý lidský život a

podrobit si tak všechnu lidskou činnost. Tu nejde jen o to, že by snad organizace byla jakýmsi zbytkem staré instituce, který přežívá ještě v situaci, kdy absolutní nároky instituce byly již podvráceny a relativizovány. Opak je pravdou: organizace je zcela novou strukturou, která žije podstatně nikoli z tradice, ale ze změny a ze schopnosti se proměňovat, přizpůsobovat a pohotově zvládat nové situace. Moderní industrializace je nerozlučitelně spjata právě s touto její vlastností. Je sice pravda, že v nové době bylo lze pozorovat mohutné pokusy o totalizaci státu. To však není prostě návrat k starému absolutnímu státu, protože i moderní „totální“ stát je stále svou podstatou typem organizace. Totální nárok jakéhokoli druhu má za následek nepružnost jeho funkcí a tím i nižší účinnost proti státům důsledně fungujícím jako organizace. Proto je tímto vnitřním rozporem předznamenána jako velmi dočasná záležitost. Také rodina je v moderní společnosti organizací, která má mít co nejvyšší účinnost. To je vlastní příčinou rozkladu velkých rodin, do nichž patřivalo rozsáhlé příbuzenstvo z jedné nebo obou stran, a vzniku malé rodiny, která se ukázala jako neefektivnější. (Nad „efektivností“ moderní rodiny si ovšem budeme psát otazník; nezdá se spíš, že uprostřed obrovských tlaků je „malá“ rodina právě naopak příliš slabá?) V této „malé“ rodině nezůstává růst osobnosti mnoha příslušníků na půl cesty, ale v podstatě každý má možnost se rozvinout úplně.

A tak se von Oppenovi ukazuje, že dějiny jsou v podstatě cestou stále plnějšího rozvoje osobnosti. Na počátku této cesty stojí rozbití nebo rozložení posvátných řádů, které byly gravitačním centrem lidského života. Na místo božských institucí byl – zdánlivě bez dalších změn – postaven sám Bůh. Ale to mělo právě obrovské důsledky (šlo o jiného Boha než byli všichni bohové): instituce je ve své podstatě nejen omezující, ale také omezená, pevně sevřená, dokonale známá a proto vypočitatelná. Očekávané výsledky jejího fungování jsou vynutitelné a „žalovatelné“. O Bohu však nic takového neplatí. Obracíme-li se k Bohu, přecházíme od omezeného k otevřenému, od pevného k pohyblivému, od odhadu k naději, od známého k novému, od vynutitelného k vyprošenému. Člověk tu stojí v trojím osobním vztahu, totiž v osobním vztahu k Bohu, k bližnímu a k sobě samému. Osobní vztah k Bohu je plně umožněn teprve tam, kde stojí Ježíš Kristus jako vpravdě lidská osobnost. Tam vtrhlo na svět něco, co musí vidět na reálných dějinných důsledcích i člověk, který není „věřící“. V obavě, aby boží skutky nebyly strženy na nepravou rovinu, se však stalo téměř obecným povědomím, že není možno se orientovat ve víře na celkových liniích světových dějin a že prostor víry je třeba úzkostlivě odlišovat a oddělovat od světového dění, ba vůbec ode všech skutečných událostí. Dnes však vidíme, říká Oppen, že takové odtržení víry od skutečnosti a od dějin je neplodné. Začínáme mít oči otevřené pro mocné změny v dějinách, které jsou důsledkem zvěsti evangelia. Evangelium ovšem nepodává žádné sociální programy, ale vede k proměně dějinných skutečností zevnitř. Proto i když odepřeme důvěru dějinným schématům a systémům, které chtějí zůstat zcela v rámci tohoto světa, nemůžeme přehlédnout reálný vztah dějin k osobě Ježíše Krista a k

evangelium. Tak se nám dějiny objevují současně jako postup zaměřený k cíli, a to k cíli v budoucnu, jako postup kupředu. Všechny moderní názory na dějiny, které nějak počítají s postupem kupředu a s pokrokem, jsou založeny a navazují na toto theologické pojetí dějin.

Základním nedostatkem von Oppenovy jinak pěkné a jistě užitečné knihy jsou málo vyjasněné centrální pojmy (už sám protiklad instituce: organizace a jejich vztah k dějinným proměnám, ale pohříchu i pojem osobnosti, osobní odpovědnosti atd.). Přes velmi pozitivní Oppenův vztah k dějinám (v teorii) zůstávají dějinné souvislosti příliš schematicky a málo věcně podány jen v obrysové struktuře a v náznacích. Leccos není vůbec vyjasněno a zůstává mimo autorův zájem, ačkoli to patří k tématu. Škoda, že von Oppen vůbec pominul vztah instituce k mýtu a vůbec sociální funkci mýtu a mytologií. Zdá se mi, že přes dobré nasazení je nedomyšlen problém sekularizace (to se zdají ukazovat ostatně i jiné studie Oppenovy). Na řadě míst nám bude vadit liberalistický kolorit, na jehož zastaralost bude náš čtenář reagovat asi výrazněji než průměrný západní Němec. V sociologizujících partiích najdeme hodně naivních a zplošťujících názorů; industrializace je pojata příliš neproblematicky až růžově. Theolog by přičinil asi další námitky; mně zaráželo při čtení naprosté opomenutí prorockých motivů. Možná, že právě tento moment úzce souvisí s celkovou sociální a politickou neurčitostí von Oppenových názorů; ale knížka, koncipovaná tak jako právě jeho, se obecnějším perspektivám sociálně politickým nemůže vyhnout, i když je vždycky musí vyslovovat s rezervou.

Knížka ovšem stojí za čtení. Její nedostatky mohou být vhodnou příležitostí a přímo inspirací k našim vlastním úvahám a rozhovorům. Téma je to vysoce aktuální i v naší (a možná právě tím spíše v naší) situaci. Možná, že by u nás bylo jít dál a vyslovit některé věci určitěji.